

О.С. Жукова, канд. пед. наук, Г.М. Усачова, канд. пед. наук
(Донецький державний університет управління)

ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ МІЖСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Стаття містить аналітичний огляд публікацій з проблем міжособистісної взаємодії викладача і студентів. Доводиться, що формування емоційного компоненту, створення атмосфери взаєморозуміння суб'єктивних та об'єктивних труднощів, поступове позбавлення від негативних стереотипів поведінки дають змогу значно підвищити ефективність навчання іноземній мові у вищих закладах. Окреслено методологічні засади створення оптимальних умов для вивчення іноземної мови із залученням психологічних та морально-етичних чинників. Доведено, що пізнавальна діяльність, яка не підкріплюється стосунками співтворчості, співпраці, емпатії її учасників, стає вельми неефективним процесом. Лише в результаті встановлення оптимальних взаємних стосунків виникають «оази» творчості, справжні наукові школи, які стають джерелом духовного досвіду.

Ключові слова: міжособові взаємини, навчання, іноземна мова.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Знання іноземної мови стає усе більш необхідним елементом успішної професійної діяльності. Розширення ділових міжнародних контактів, підвищення кваліфікації і стажування за кордоном, залучення фахівців до наукової і дослідницької діяльності підвищують значущість предмету «іноземна мова» в системі вищої спеціальної освіти. Існує безліч чинників, що негативно впливають на результативність навчання іноземній мові. У деяких випадках перешкодою для успішного опанування іноземної мови є стосунки між викладачем і студентами, між студентами в навчальній групі, неправильне відношення студентів до предмету «іноземна мова» і до своєї діяльності в процесі вивчення мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз опублікованих матеріалів з проблем міжособової взаємодії викладача та студентів показав низку невирішених питань, необхідність вирішення яких обумовлюється також історично у вигляді глибинних, кореневих змін світогляду, традицій, стилю мислення та мотиву поведінки. Ця ідея виводить ціль сучасної освіти за рубежі традиційного уявлення про освіту як систему передачі суми знань і формування вмінь та навичок. В педагогіці проблемою стосунків між викладачем та студентами займалися: В.І. Байденко, О.М. Бобієнко, І.А. Зимняя, Н.В. Кузьміна, Л.М. Мітіна.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз опублікованих матеріалів з проблем міжособової взаємодії викладача та студентів, розробка методичних засад щодо створення оптимальних умов для вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. Зміст стосунків між викладачем і студентами є однією з маловивчених тем в педагогіці вищої школи. Викладач і студент недостатньо знають один одного, погано уявляють собі механізм налагодження стосунків між окремими людьми і групами людей, не приділяють увагу динаміці формування стосунків в освітньому процесі. Ігнорування важливості встановлення правильних стосунків між викладачем і студентом, між студентами в навчальній групі, між викладачем і колективом студентів призводять не лише до витрат в засвоєнні знань, але і до неприязні до процесу пізнання взагалі, до багатьох стресових ситуацій в спілкуванні. Самі стосунки в освітньому процесі часто деформуються і розділяють викладача і студента на дві протилежні сторони.

Проблема міжособових стосунків в освіті посилюється тим, що в питаннях їх встановлення викладач ВНЗ керується зазвичай побутовим «здоровим глуздом», а не результатами наукових досліджень. Таке керівництво рідко приводить до правильного розуміння своєї ролі в освітньому процесі, подоланню стереотипів поведінки. У педагогіці радянського періоду були спроби поліпшити відношення між учасниками освітнього процесу. В освітню практику

посилено впроваджувалася педагогіка «співпраці», яка не мала чіткого наукового обґрунтування. Учитель і учень, викладач і студент у навчальному процесі «нерівноправні» й «асиметричні» за визначенням. Вони не «співробітники», у них різні завдання і цілі, різні види діяльності. У студентів і викладачів є також істотні вікові і соціальні відмінності, відмінності в рівні знань, що перешкоджають встановленню рівноправних стосунків. В освітній практиці склалися також деякі негативні стереотипи поведінки, які поставили вчителя і учня по різні сторони освітнього процесу як дуже недружньо налаштовані партії.

Вклад основного матеріалу. Найбільшу увагу проблемі міжособових стосунків приділяли психотерапевти-практики, які безпосередньо спостерігали роль і місце взаємин людей в структурі нормальної і аномальної особи. У вітчизняній психології В.Н.Мясіщев, що зробив важливий вклад у розвиток теорії особи, вважав, що питання про розвиток людини нерозривно пов'язане з формуванням його стосунків. Американський психолог Карл Роджерс стверджував, що якщо людство не досягне успіхів в розумінні й налагодженні стосунків між людьми і групами людей, якщо не зменшаться расові, міжнародні і трудові протистояння, то світ руйнуватиметься.

Що ж є стосунками у психологічному аспекті? Згідно зі словами Мясіщева, «психологічні стосунки людини в розгорнутому вигляді представляють цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особи з різними сторонами об'єктивної дійсності» [1:16]. Він вважав, що «особливості особи представляють продукт її взаємовідношення з людьми в процесі розвитку, продукт впливу прикладу, прихильності, авторитету, як окремих осіб, так і колективів (шкільних або виробничих)» [1:29].

Стосунки виражають особистий досвід людини і визначають його подальші дії і переживання. Досвід і особисті переживання, пов'язані з придбанням лінгвістичних знань, вмінь, навичок, значно впливають на успішність їх засвоєння. Якщо спроби вивчати мову були мало результативними і пов'язані з негативними емоціями, то студент надалі не бажає працювати над мовою, не відвідує заняття, є пасивним, не вірить в успішність своєї діяльності. Інколи негативний досвід засвоєння іноземної мови буквально «паралізує» подальшу роботу й приводить до проявів «безпорадності вивчення».

Необхідно відзначити, що на вивчення іноземної мови в ВНЗ значно впливає і позитивний досвід її освоєння. Результативні заняття з іноземної мови у школі дають студенту стійкі знання й вміння, він може ефективно їх поповнювати і розширювати. Проте інколи у процесі довузівського вивчення мови в учня складається певний стереотип стосунків з вчителем або стереотип відношення до предмету й способів його вивчення. Якщо він некритично переносить свій досвід на подальшу діяльність, то це не сприяє поглибленню знань і може привести до однобічності і примітивізму в роботі над мовою.

В.Н. Мясіщев відзначив дуже важливу для навчання іноземній мові характеристику відношення, його «емоційну сторону», яка виражається в прихильності, любові, симпатії і їх протилежностях – неприязні, ворожнечі, антипатії. Одночасно він відмітив, що «велика позитивна або негативна активність, що характеризує стосунки, тісно пов'язана з емоційністю реакцій» [1:24]. Оскільки вивчення іноземної мови є тривалим процесом, що вимагає активної, напруженої і мотивованої роботи студента, необхідно постійно підтримувати інтерес до продовження занять, підкріплювати його позитивними емоціями. При виникненні антипатії, нудьги, незадоволення, зниження активності студента, навчання мові стає абсолютно непродуктивним, процес пізнання згортається.

К.Д. Ушинський вважав, що для підтримки інтересу до продовження занять з іноземної мови необхідно, щоб учень якомога частіше відчував, що він щось вміє, щоб він нарощував оптимізм і переживав радість від результатів своїх зусиль. При первинному вивченні будь-якої іноземної мови є завжди труднощі, які мають бути подолані дитиною якомога швидше. Коли вона почне вже дещо розуміти та читати хоча б які-небудь легенькі тексти,

тоді заняття стає для неї приємним, тоді вже не потрібно багато часу, багато зусиль, щоб підтримувати і розвивати в ній далі набуті знання...» [2:159].

Емоційність у вивченні іноземної мови є необхідною передумовою успішності її засвоєння. Предмет, в якому відбивається духовний досвід народу, вимагає розвитку плотсько-образного, інтуїтивного й описового видів мислення. Процес вивчення мови рухливий, драматичний і завжди не завершений. Вивчаючи іноземну мову, ми вивчаємо безліч узагальнених ідей, понять, вистав, відчуттів, думок, оцінок, життєвих ситуацій, стосунків, а також логіку і філософію мови. Для освоєння мови недостатньо однієї логіки мислення, хоча тут логічна складова також необхідна. Вивчення іншої мови дає можливість поглянути на мову, знаходячись поза нею, з боку, розглянути її як зразок і спосіб пізнання світу, як прояв інших стосунків і цінностей. Освоюючи духовний організм іншого народу, людина повинна прожити, відчути цей специфічний вигляд знань, «здогадатися», оцінити своє бачення. В цьому випадку в пізнання природно і необхідно включаються емоції.

У навчанні іноземній мові необхідною умовою успіху навчання є емоційність викладача. У стосунках із студентами він має бути «живим»: захоплюватися і стимулювати, говорити, що йому подобається або не подобається, проявляти симпатію або антипатію. Це необхідно тому, що в мові він зустрічається поряд із способами вираження відчуттів і емоцій іншого народу, а байдужість знижує інтерес студентів до викладача і потім до мови. Як влучно зауважив М. І. Пирогов, ніщо так легко не набуває млявої застиглої форми, як гуманітарні науки, якщо вони викладаються наставниками не за покликанням.

Розуміння іншомовного тексту передбачає не лише знання мови, але також осмислення соціальних ситуацій, стосунків, особливостей. Навчаючи мові, викладач найчастіше використовує свої знання, свої емоції, свій досвід, свій тип спілкування як засоби навчання. Проте, виражаючи свої відчуття, роблячи їх зрозумілими студентам, він не повинен їх нав'язувати і не сковувати свободу прояву емоцій студентами. Успішний викладач іноземної мови завжди артист і завжди жива людина, а не безособове втілення вимог програми або «передавач знань», оскільки навчання мовам є одночасно наукою і мистецтвом.

У навчанні іноземній мові дуже важливо створити загальну емоційну атмосферу і свободу в прояві відчуттів, коли ніхто, включаючи самого викладача, не знає, що стане предметом обговорення, які відчуття і емоції проявлятимуться. Викладачеві слід лише скерувати увагу і активність студентів на способи вираження емоцій в мові, використовувати позитивний настрій для підтримки інтересу до мови.

Питання про зв'язок стосунків і психічних функцій або психічних процесів є дуже істотним для реалізації процесу навчання. Особливістю навчання мові є активізація таких психічних функцій як сприйняття, пам'ять, увага, мислення, фантазія, воля.

В.М. Мясіщев звернув увагу на залежність пам'яті від інтересу або емоційного відношення. Відомо, що матеріал, сприйнятий студентом емоційно, з цікавістю, запам'ятовується і засвоюється швидше, глибше, краще.

Воля і увага є процесами саморегуляції вищої нервової діяльності, які регулюють і направляють нашу активність. В усвідомленому вивченні складної знакової системи, відмінної від рідної мови, потрібні розвинені вольові якості. Тут існує прямий зв'язок між рівнем успішності опанування мовою і вольовою активності студента. У свою чергу вольові зусилля безпосередньо пов'язані з емоційними стосунками, які і визначають їх характер.

У навчанні іноземній мові дуже важливими є такі види стосунків, виділені В.Н. Мясіщевим: відношення до навчальних обов'язків, взаємовідношення в процесі взаємодії викладача і студента, стосунки керівництва і підлеглих, відношення до самого себе. Ряд стосунків він відносить до самостійного утворення. Це – інтереси, оцінки, переконання.

У навчанні іноземної мови необхідно постійно розмежовувати і одночасно об'єднувати теоретичні підстави і прикладні знання науки-мистецтва. Основне протиріччя у відносинах між навчанням і лінгвістикою полягає в тому, що лінгвістика мало займається природою сту-

дентства, не знає досвіду роботи над мовою, не враховує реальності, байдужа до проблем реальної комунікації. Великий німецький вчений В. Гумбольдт, що знав безліч іноземних мов, слушно зазначив, що мові не можна навчити, можна лише створити умови для її вивчення.

Викладачеві необхідно постійно створювати творчу, емоційну атмосферу в групі, що допомагає виникненню середовища, важливого для студента. Вивчення іноземної мови – це завжди внутрішній творчий і індивідуально диференційований процес. А сама природа внутрішніх умов творчості така, що її появу не можна спровокувати, але їй потрібно сприяти.

Карл Роджерс виділяє декілька умов, які сприяють творчості, які при навчанні іноземної мови представляються також необхідними. Цими умовами є: 1) відношення до особи як значущої у всіх її проявах; 2) створення обстановки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання; 3) розуміння особи, що співпереживає.

К. Роджерс стверджував, що в системі освіти існує дуже велика диференціація між студентами і професорсько-викладацьким складом. Вони дуже мало знають один про одного. Професор розповідає про себе і свої особисті погляди лише в разі найжорсткішої необхідності, тоді як студенти жадають хоч щось дізнатися про людину, яка їх навчає. Взаємне знання про відчуття, досвід, етичні оцінки сприяють встановленню емоційних особових стосунків між викладачем і студентами, які оживляють і стимулюють процес пізнання.

Створюючи оптимальні умови для вивчення іноземної мови, викладач постійно стикається зі встановленням стосунків. Він визначає стосунки між іноземними словами і предметами, між словами рідної і іноземної мови. При цьому він не може зосередитися лише на мовному матеріалі, не може залишити поза увагою людину, що вивчає мову. Викладачеві необхідно встановити правильні стосунки з групою, організувати спілкування студентів.

Навчання є процесом взаємодії викладача і студента. У цьому двосторонньому процесі викладач може проявити найширший спектр стосунків до студента: вимогливість, поблажливість, неприязнь, уважність, шанобливість, зверхність, упередженість, справедливість, дружність, тактовність. Студент також може відповідати викладачеві пошаною, ворожістю, недовірою, любов'ю, скритністю, відвертістю, нещирістю.

Американський психолог Карл Роджерс вважав за необхідне створювати в освіті «допомагаючі стосунки», які передбачають щирість, відвертість, правдивість та «прийняття». Прийняття індивідуальності студента наводить викладача до розуміння його відчуттів, думок, досвіду і дає студенту певну свободу їх вираження. Роджерс вважав, що створення допомагаючих стосунків в освіті приведе до того, що студенти будуть більш соціалізованими і зрілими, відповідальними і творчими, упевненими й відкритими, справлятимуться з новими проблемами і, в результаті, буде краще співпрацювати. У навчанні іноземної мови важливо, щоб студент не відчував себе безпорадним, не здатним опанувати іноземну мову. Викладач, що позитивно ставиться до студента, здатний зрозуміти його відчуття невпевненості, збентеження, неготовність до сприйняття всієї громіздкості лінгвістичних знань, вмінь та навичок і готовий допомогти впоратися з труднощами.

Важливою є здатність викладача реорганізувати відношення. Тактовність й увага педагога можуть не лише перетворити негативне вихідне відношення студента до дисципліни або до викладача в позитивне, але і зацікавити, захопити, надихнути і, зрештою, привести до успіху в засвоєнні мови.

Тут виникає ще одна проблема, що істотно впливає на стосунки між викладачем і студентом. Викладач, як правило, побоюється, що аудиторія може залишитися байдужою, неконтактною, незацікавленою. Він знає також, що нудьга і незацікавленість студентів виключають рух і зростання у вивченні іноземної мови. Отже, зростає необхідність у набутті лінгвістичних знань, постійна демонстрація лінгвістичних зразків. У цьому випадку викладач не повинен пригнічувати своєю ерудицією, демонструвати перевагу, підкреслюючи недосяжний рівень своїх знань, а показувати різні способи досягнення досконалого володіння іноземною мовою.

Знання зразків і зіставлення своїх дій і вчинків із зразками завжди пов'язане з оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до утворення оцінних стосунків, які формуються при порівнянні своїх знань з еталоном і переживаннями людини. Крім того, викладач вимушений постійно виправляти помилки в мові, вимагати постійних зусиль з боку студента, направляти його увагу на необхідні, але інколи нудні речі. У зв'язку з цим, як результат оцінювання і критики, може виникнути шанобливе або зверхнє ставлення до студента. Тому між викладачем іноземної мови і студентом часто бувають ситуації, коли студент звинувачує педагога в тому, що у нього є «улюбленці» або він ставиться до когось упереджено. Викладач же упереджено звинувачує студентів в байдужості, лінощах.

Навчаючи мові, потрібно виходити з того, що студенти хочуть вивчати мову, прагнуть до зростання і розвитку. Студенти не бажають бути «незнайками», оскільки це виключає взагалі всякий рух у вивченні мови. Викладач повинен підкреслювати, що оцінка знань з іноземної мови лише допомагає вибрати правильний напрям в опануванні мовою і в жодному разі не зачіпає особових характеристик студента.

Роджерс пропонував відмовитися від іспитів, відміток, заліків, величин, які б вимірювали компетентності. Він розумів, що в освіті неможливо обійтися без оцінок, що вони приносять певну соціальну користь, проте вважав, що будь-які зовнішні оцінки перешкоджають розвитку особи, не є частиною допомагаючих стосунків. Позитивна оцінка, згідно Роджерса, є такою ж загрозою свободі особового розвитку, як і негативна.

Висновки. Однією з традицій української вищої школи було саме встановлення міжособових стосунків в освіті, довірливого спілкування між викладачем і студентами. Українські педагоги, як правило, не приховували своїх переконань, ділилися духовним і життєвим досвідом зі своїми учнями. Саме в результаті встановлення правильних стосунків виникають наукові школи, які розширюють наукове пізнання і стають джерелом духовного досвіду. Розбіжність переконань, смаків, інтересів не заважає в цьому випадку спільній діяльності. Спілкування з розвиненою творчою особою привносить до освітнього процесу життєвість і розвивальну силу, стає можливим духовний діалог, який взаємно збагачує учасників освітнього процесу. Пізнавальна діяльність, не підкріплена стосунками взаємодопомоги, співпраці, співтворчості, стає нудним рутинним навчанням.

Розвиток гуманних стосунків в освітньому процесі – завдання дуже складне, що вимагає зусиль двох сторін. Спілкування у процесі пізнання лише з книгою або комп'ютерною технікою можна розглядати в деяких випадках як спробу уникнути проблем, що пов'язані зі встановленням коректних міжособових стосунків. Встановлення стосунків, які сприяють взаєморозвитку кращих особових якостей, розкриттю інтелектуального і творчого потенціалу, підвищенню активності учасників освітнього процесу, набуває великого значення в системі вищої освіти.

Перспективою подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій для викладацького складу кафедри іноземних мов Донецького державного університету управління щодо створення оптимальних умов для вивчення іноземної мови на засадах співпраці, співтворчості та емпатії учасників освітнього процесу.

Список літератури:

1. **Мясищев В.Н.** Психология отношений / В. Н. Мясищев. – М.: Институт практической психологии, 1995. – 356 с.
2. **Ушинский К.Д.** Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. Теоретические проблемы педагогики / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1974. – Т.1. – 584 с.
3. **Пирогов Н.И.** Избранные педагогические сочинения / Н.И. Пирогов. – М.: Педагогика, 1985. – 496 с.
4. **Роджерс К.Р.** Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс. – М.: «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.

ПРОБЛЕМА ГУМАНИЗАЦИИ МЕЖЛИЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Данная статья содержит анализ опубликованных материалов по проблеме межличностного взаимодействия преподавателя и студентов. Авторы отмечают, что формирование эмоционального компонента, особенно со стороны преподавателя, создание атмосферы взаимопонимания субъективных и объективных трудностей, постепенный отказ от негативных стереотипов поведения дают возможность значительно повысить эффективность обучения иностранному языку в высших учебных заведениях. В статье содержатся методологические принципы создания оптимальных условий для изучения иностранного языка с учетом психологических и морально-этических факторов. Вывод, который сделан авторами, заключается в тезисе – познавательная деятельность, которая не подкрепляется творческими отношениями, сотрудничеством, эмпатией ее участников, становится весьма неэффективным процессом. Лишь в результате наличия оптимальных взаимоотношений возникают «оазисы» творчества, настоящие научные школы, которые становятся источником духовного опыта.

Ключові слова: межличностные отношения, обучение, иностранный язык.

O.S. Zhukova, G.M. Usachova

PROBLEM OF HUMANIZATION OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article contains the analysis of published materials on a problem of interpersonal interaction of a teacher and students. The authors accentuate that formation of emotional component, especially from the side of the teacher; creation of mutual understanding of subjective and objective difficulties, gradual refusal from negative stereotypes of behavior give the possibility to raise considerably the efficiency of foreign language studying at higher educational establishments. The article offers methodological principles of optimum conditions while learning a foreign language, taking into account psychological and morally-ethical factors. According to the authors' conclusion, informative activity which is not supported by creative relations, cooperation, empathy of its participants becomes an inefficient process. In case of optimum mutual relations, the "oases" of creativity, the real science schools will appear that further become a source of spiritual experience.

Key words: interpersonal relationship, education, foreign language.

